

NEVİ ŞAHSINA MÜNHASİR BİR ŞAHSİYET: ASAF HÂLET ÇELEBİ

Bilal Kırımlı

■ Asaf Hâlet ilginç bir şahsiyet ve ilgi çekmeye devam ediyor.

Diğer şair ve yazarlarda olduğu gibi *Om Mani Padme Hum* şairini anlatabilmek için de yetiştığı ortama ve hayatını etkileyen şartlara değinmek gerekir.

Asaf Hâlet Çelebi (asıl adı, Mehmet Ali Asaf) 1907'de İstanbul'da doğmuştur. O zamanlar zengin sayılabilecek bir ailenin evladı olarak, tarihî bir semtte, Cihangir'de, tarihî bir konakta, Osmanlı-İslam ve Avrupa kültürünün beraber yaşandığı; dadılardan, kalfalardan masal ve tekerleme dinleyerek büyüdüğünü anlatır. Çocukluğunu ömür boyu özleyerek yaşayacaktır. Nihat Kuşlu ile yaptığı ve ölümünden hemen sonra yayınlanan bir mülakatında bu hasretini şöyle ifade eder:

Çocukluğum, benim hiç unutamadığım en güzel zamanımdır. Kendi kendime kaldığım zaman, en çok sığındığım yer çocukluğumdur. Rüyalarımnda hep o çocukluğumu görürüm. Eski evimizin sahipsiz olarak, saf, temiz, çok temiz, çok hisli, baştan başa muhabbet olan çocukluğum. Bu dünyaya ait olan ilk intibalarım hakikaten çok güzel şeylerdi. Zaten geçince onlardaki güzelliği, safiyeti başka şeylerde bulamadım. Herhâlde başka bir hayata hazırlanmak lazım geliyor. O hayat da daha güzel olacak diye düşünüyorum. (Kırımlı, 2000: 21)

Bu ifadeler çocukluğu için güzel fakat sonrası için belli ki pek güzel bulmadığı bir hayatı düşündürür.

Asaf Hâlet, dört yaşından sekiz yaşına kadar babasından ders alır. Bu dersler Farsça, Arapça, Fransızca ve dinî-tasavvufi mevzulardadır. Sekiz yaşında, 1915 gibi, Galatasaray Lisesine kaydolar. Kendisinin ifadesine göre, küçük yaşta olmasına rağmen emsali arasında -bil-hassa Fransızcada- daha iyi bir seviyededir. Burada sekiz yıl kadar

okur ve tamamlayamadan, tahminen 1923lerde ayrılır.

Galatasaray'dan sonra, on sekiz yaşında iken, Sanayi-i Nefîse Mektebine kaydolur. Tercümeihâlinde bu dönemle ilgili olarak, "*Sanayi-i Nefîse Mektebi'ne kaydoldum ve devam edemedim. Resmi, şiir ve mûsikîyi çok severdim. Aynı zamanda birçok Türk şairiyle beraber bulundum.*" (Kırımlı, 2000) demektedir.

Asaf Hâlet, Sanayi-i Nefîseden sonra Adliye Meslek Mektebine girer. İki yıl olan bu tahsilin neticesinde çok çeşitli yerlerde geçecek olan memuriyet hayatına başlar.

Bundan sonra değişik memuriyetlerde çalışır, en fazla kaldığı son işi İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde kütüphane memurluğudur.

O, küçük memurluğun sadece maddi sıkıntısından değil, aynı zamanda sosyal statüsünden de rahatsızdır. Bir mülakatında, "*Şairin işi ne olmalıdır?*" sorusuna, "*Herhâlde memuriyet değildir. Mesela ben memurum. Şefim benden on yaş küçük olduğu hâlde bir şaire gösterilmesi gereken saygıyı göstermiyor bana.*" (Kırımlı, 2000: 53) demektedir.

Eğitimine, ilgi ve okumalarına dönersek, Kemâl Sülker'le yaptığı bir mülakatta; Üsküdar Ceza Mahkemesinde zabıt kâtipliği yaparken Farsçaya çalıştığını, Osmanlı Bankasında memur iken Hint edebiyatı ve tarihine eğildiğini, Devlet Denizyollarında Çin edebiyatının sarıhummasına tutulduğunu belirttikten sonra ebedî bir öğrenme tutkusunun olduğunu söylemektedir (Kırımlı, 2000: 26).

Sadeddin Nüzhet Ergun'a verdiği bir yazıda, yine bu hususla alakalı olarak şunları anlatır:

Yirmi yaşında iken hayatımda birdenbire büyük bir tahavvül oldu. Galib Dede'nin Hüsn ü Aşk'ını okuyordum. Bunu çok sevmiştim ve bunun saikasıyla, evvelce okuduğum Mesnevî'den hariç olarak Mevlâna'nın Şemsü'l-Hakayık ismindeki küçük divanını tedkike başladım. Bu benim üzerimde umulmayan bir tesir yaptı. Bundan sonra İslam tasavvufu hakkında yazılmış Şark ve Garp eserlerini getirerek okumaya başladım. Ve hâlâ hususî tettebularım dinî, felsefî mevzular üzerindedir. (Kırımlı, 2000, 26)

İlk yazıları 1936'da Ağaç dergisinde yayınlanır ve Mevlâna ile ilgilidir. 1930'lu ve 40'lı yıllarda Mevlâna, Molla Cami, Eşrefoğlu Rumî, Şeyh Galip, Budizm, Hint edebiyatı, varoluş ve yaratılış teorileri hakkında araştırmalar yapar, makale ve kitaplar yayınlar. Âdeta hayatı anlamlandıracak temel öğretilerin ve bilgilerin peşine düşer. Dışa pek aksetmeyen fakat iç dünyasında daima bir istikamet, huzur ve tatmin arayışı içindedir. Fakat buna pek ulaşamayacaktır.

Bir yazısında yine şöyle der:

Benim Nirvanam Budistlerinkinden ve Tagor'unkinden şu noktada ayrılır ki Nirvana'da saadet zirvesine erebildiğim anda bile içim rahat değildir. Orada vardığım muvazene istikrarsız bir muvazenedir ve ruhun en gizli yerinde bile bir endişe kalmıştır. (Çelebi, 1954: 25)

Burada belirtilmesi gereken şudur: Asaf Hâlet, Galatasaray Lisesindeki son yıllarından itibaren başlayan ve yirmili, otuzlu yaşlarında daha yoğun olmakla beraber aslında ömür boyu süren bir iç huzursuzluk, manevi, felsefi bir arayış hâlinde yaşamıştır.

Bu arayışıyla, içinde yaşadığı çağ ve diğer sosyal şartlarıyla maddeye, dünyeviliğe, geleceğe yönelindiği bir dönemde Asaf Hâlet, Batı'ya değil doğuya, geçmişe, tasavvufa, Budizme, eski dinlere ve tarihe yönelir. Bu konularda bizzat ciddi araştırmalar yapar ve yayımlar. Niçin? Bir insan olarak ne olduğunu, nereden geldiğini, nereye gideceğini ve ne olacağını merak edip huzur veren bir istikamete, bir tatmine ulaşmak için elbette. Asaf Hâlet'i o yılların bir aydını olarak diğerlerinden biraz farklı yapan bu arayışı, merakı, çalışmaları ve bunu şiire dönüştürme biçimidir.

Hilmi Yavuz'un, Asaf Hâlet'le ilgili doktora çalışmam esnasında bana yazdığı uzun mektuptan kısa bir bölüm aktaracağım. Şöyle demişti Hilmi Yavuz:

Batı düşüncesinin, “hayatta en hakiki mürşit ilimdir”, özdeyişinde ifade-sini bulan pozitivist ve entellektüalist zihniyetinin, Türk insanına yegâne alternatif olarak dayatıldığı bir dönemde, Tanpınar'ın deyişi ile “iç insan”a yönelmek. Akıl kadar, arketipsel duyarlıkları (hatta irrasyonallite-yi!) öne çıkarmak. İnsanın sadece akıldan ibaret olmadığını dile getirmek. Bunun için Doğu'ya, tasavvufa, Budizme ve yaban dillerine dönecekti yüzünü... Ve bu arketipleri, bir duyarlık için şiirsel işaret (poetical sign) olarak kullanmak! İşaret, Doğu'dan geldi!

Ne yapacaktı ki başka? Batılılaşarak, modernleşme ve zengin bir dünya hayatı yaşama zihniyeti yetmemişti. André Gide'in *Dünya Nimetleri*'ndeki –ki bu eser 1920'lerin 30'ların aydınlarca çok okunan eserlerinden biridir- anlayış da aydınları tatmine yetmemişti belli ki.

İçinde yaşadığı arkadaş çevresini bazen hayrete düşürse de onları çok ürkütmeden ve onlardan pek uzaklaşmadan (başka şansı da yoktu pek) çağının hâkim zihniyetinin yetmediğini anlayıp araştırmalar yaptı. Mevlâna, Molla Cami, Cüneyd-i Bağdadî, Eşrefoğlu Rumî (Kadiri tarikatının Anadolu'daki öncülerinden), Şeyh Galip ve Budizme yönelmesi; eski dinler, kültürler ve tabii ki masallar (çünkü masallarda açmazlar çözülür, olmazlar mümkün olur) ve yaratılış teorileri okumaları (*Harikulade Masal* tercümesi); “Kunâlâ” şiirindeki big-bang teorisi izleri; ilk patlamadan sonra ateş rüzgârları, sonra oluşan ılık denizler ve ilk oluşan canlılardan trilobit... Bütün bunlar, onun kökeni, ne olup nereden gelip nereye gideceği konusunda arayışlarının eserleridir.

Hilmi Yavuz'un işaret ettiği gibi, bilimin, teknolojinin her şeyi halledeceğinin sanıldığı XIX. ve XX. asırda dünyadaki gelişmeler, dünyadaki ve bilhassa

Cumhuriyet'ten sonra Türkiye'deki yöneliş hep dünyaya, maddeye, yaşamaya dairdir. “*Hayatta en hakiki mürşit ilimdir fendir.*” ifadesinin bir pozitivist dayatma şeklinde anlaşılması manevi-metafizik ufukları tıkamıştır. Tutulan bu yol, ölümü ve sonrasını aydınlatıp ötelere, uhrevi âleme ulaşmayan, ölümü yok oluş görüp aydınlara karabasanlar yaşatan bir zihniyettir.

Necip Fazıl, fikir çilesi çektikten sonra, buna karşı; “*Durun kalabalıklar, bu cadde çıkmaz sokak.*” diyerek mizacına uygun bir tavır aldı. Tanpınar, “*iç insan*”ı fark etse de huzursuzluğun romanını, şiirini yazmaktan öteye gidemedi. Cahit Sıtkı; onca yaşama sevincine rağmen, içki, kumar dolu bohem hayat içinde “*Olmuyor seni düşünmemek tanrım, ummamak senden medet*” diyebildi. Orhan Veli ve arkadaşları, işi dalgaya almaya ve espriye dökmeye çalıştı; yaptıkları aslında bir nevi iç problemlerle başa çıkma çabası idi.

Uzatmayalım, bu çağda aydınlarımızın büyük bir kısmı böyle bir sızı ve dertle yaşadılar.

Asaf Hâlet ise iç dünyasındaki huzursuzluğun ve arayışın sevgiyle yaptığı okuma ve araştırmaların katkısıyla Çelebice bir meşreple fakat çarpıcı ve farklı bir tavırla cevap verdi. 1930’lu 1940’lı yıllarda tasavvufa, Budizm’e, geçmişe, eski dinlere ve kültürlere yöneldi. O yıllarda bu pek olacak şey değildi. (Ablası Merzuka Yalım’a niçin iyi bir iş bulamadığını sorduğumda bir sebep olarak mistik şair kimliğiyle tanınmasını söylemişti.)

1938 yılında, *Ses* gibi bir dergide, “Cüneyd” isimli bir şiirle ünlü mutasavvıf Cüneyd-i Bağdadî’yi konu edindi. Ondan sonra “He”, “İbrahim” ve “Sema-ı Mevlana”, “Mısır-ı Kadim”le devam etti. Arap menşeli harflerin yasaklandığı bir dönemde ilk şiir kitabının adı *He* ikincisi *Lamelift*. Üstelik şiirlerin yayınlarında Arap harfleriyle ibareler vardı. Üçüncü kitabıysa *Om Mani Padme Hum*’du.

Bilenler bilir, bilhassa o yıllarda bunlar bir manada cesaret isteyen işlerdir. En hafifinden yadırganır. Asaf Hâlet için de öyle oldu.

Asaf Hâlet, bu manada şiirinin şekil yapısından önce bu muhtevaya yönelmesi ile önemlidir ve farklıdır.

Peki, Asaf Hâlet fantezi mi yapıyor veya “orijinal olmak” için mi uğraşıyordu? Elbette ki hayır. Daha önce de işaret edildiği gibi Asaf Hâlet; hayatı, varlığı izah edemeyen, hele ölümünden sonrası için bir çözüm getirmeyen anlayışlarda, felsefelerde derdine çare bulmayıp mistik ve manevi geçmişe, masallara yönelip onlardan ilhamla ve taşıdığı ifadelerle farklı ve çarpıcı bir şiire ulaşıyor. Bu şiir tarzı elbette ki bir manada geleneğe dayansa da yepyeni bir tarzdır, farklı bir şiirdir.

Asaf Hâlet’in şiiri temel teması ve meseleleri ile 1930’ların 40’ların hâkim istikametinin zıddıdır. Hatta şunu da diyebiliriz: *He*, *Lamelif* ve *Om Mani Padme Hum* şairinin yaptığı, çağının hâkim anlayışına dolaylı da olsa bir tepki ve direniştir.

İsmet Özel, “mistik şair” olarak kabul ettiği Asaf Hâlet için, “Öylesine modern biçimlerle şiirini kurmuştur ki Türk şiir okuyucusu onun iletlediği bildiriye ulaşabilmek için Batılılaşmayı, çağdaş uygarlık düzeyini geride bırakmak zorunda kalacaktır.” (Özel, 1983) demektedir ki, asıl olarak doğru bir tespittir.

Onun şiiri ilk yayınlandığı yıllarda da sonraki yıllarda da farklı ve çarpıcı bulunmuştur: Asaf Hâlet’in şiirinin yayınlanmasıyla alakalı olarak Hüsamettin Bozok şunları anlatmaktadır:

Bir gün Fikret Adil her zamanki alaycı gülümsemesiyle yeni bir şairin şiirlerini getirip okudu. Bunlar hepimizin biraz yadırgamayla, biraz hayretle, ama çarpılarak dinlediğimiz şeylerdi. Şairin adı ilk defa duyuluyordu: Asaf Hâlet Çelebi. Bu ilk şiirleri Bedri Rahmi resimledi, gazetede öyle basıldı. (Bozok, 1971)

Resai Eriş; *Lâmelif*’in yayınlanması münasebetiyle *Yeni Adam* dergisinde (1945) neşredilen yazısında, Asaf Hâlet’in şiiri üzerinde durur. Eriş’e göre o, beş sene önce yeniliğin en hareketli simalarındandır. Orhan Veli’nin şiirlerinin garabeti kalmadığı hâlde, meşhurluğu daha çok geçmişte kalan Asaf Hâlet’in şiirlerinin, bugün bile okunduğunda hâlâ insana garip geldiğini; şiirlerinin, kendisi ile değil hiç kimseye benzemeyen hür havasıyla anılacağını söyler.

Asaf Hâlet’in, Şark ve Garp kültürleriyle kendini yetiştirdiğini ifade eden Baki Süha Ediboğlu, “Edebiyatımıza birçok garabet meraklıları gibi bomboş, elini kolunu sallayarak değil, bilgi dağarcığını tam manasıyla doldurarak girmiştir.” (Ediboğlu, 1958) der.

Asaf Hâlet’e gösteriş meraklısı dendiğini, şiirlerinin gelip geçici sayıldığını ve anlaşılmasız karşılandığını belirten Fikret Baha Berke, yazısına şöyle devam eder:

Asaf Hâlet bu denenlerin hiçbirisi değildir. Türk şiirinin çeki taşı gibi oturmuş öz ve gerçek değerlerinden bir ulu şairdir. Böylesine duygulu bir derinliği, böylesine mistik bir yüceliği kimsenin küçümsemeye hakkı yoktur. Nice sıradan şairlerin cüce varlıkları önünde, şamatalar koparan bir toplumda, Asaf Hâlet’i saran sessizlik, şairin, insanlara karşı olan şaşırtıcı durumunu daha iyi anlamamıza yardım ediyor. (Berke, 1959)

Asaf Hâlet Çelebi’nin şiirleri bugün bile sınıflarda, hele iyi okunduğunda öğrencileri hayrete düşürmekte ve şaşırtmaktadır. Fakat onun şiirlerinde yer alan farklı kültür ve medeniyetlere ait ifadelerin verdiği hayretten öteye ulaşp onları anlamak için daha fazla dikkat ve çaba gerekir.

Mistisizmi ile ilgili birkaç cümle yazmak gerekirse Çelebi’nin şiirlerinde Budizm ve tasavvuf gibi mistik fakat farklı kültürel birikimle beraber, iç huzuru arama ihtiyacından kaynaklanan değişik bir mistik temayül vardır. Budizm, tasavvuf, Hristiyanlık ve varoluş teorilerine ait kavram ve ifadeleri orijinal hâlleriyle şiire yerleştirerek insanı bunların mistik ve dinî atmosferine sokacak bir söyleyiş biçimi oluşturmuştur. Onun şiirinin karakteristiğini oluşturan ve orijinal kabul edilmesini sağlayan bir yönü de budur.

Asaf Hâlet'in şiir tarzına yakın veya onun devamı olacak başka şiirlerin yazılmadığı da aşikârdır. Bunun önemli sebeplerinden biri olarak, o bilgi ve kültürü edinip okumaları yapan başka şairlerin olmadığı söylenebilir. Mevlâna ve Mevlevilik hakkında kitaplar, Molla Cami hakkında kitap, Eşrefoğlu hakkında inceleme ve "Divan"ı, Buda hakkında kitap, Hinduizm hakkında makaleler, yaratılış teorileri hakkında tercüme... Bu konularda ciddi araştırmalar yapıp yayınlamak kolay iş değildir. Tabii ki mizaç da önemlidir. Ayrıca şairin yaşadığı şartlar da değişmiştir.

Asaf Hâlet'in yaygın olarak toplumda tanınmamasında elbette ki şiirinin özellikleri ve biraz da mistik şair olarak damgalanmasından dolayı okul kitaplarına girmemesi etkili olmuştur. Ayrıca, mütevacı ve farklı tavırlarıyla etkili çevrelerde pek kabul görmemesinin de tesirinin olduğunu söylemek mümkündür.

Bununla birlikte, *Om Mani Padme Hum* şairi bu günlerde dahi dikkat çekmeye devam ediyor. En azından ilgili çevreler, şiirleriyle birlikte karakterini de sıra dışı görüp anlamaya çalışıyor. Sözü son şiirlerinden "Müşterek Hâl Tercemesi" başlıklı rubaiyle bitirelim:

*Ömrünce hayal kurdu hayaller geçti,
Binlerce masallarla misaller geçti.
Çırpındığı uğrunda visaller geçti.
En son tükenip ömrü bu hâller geçti.*

Kaynaklar

- Berke, F. Baha, "Yahya Kemal-Asaf Hâlet", *Türk Sanatı*, S 63, Ocak 1959.
Bozok, Hüsamettin, "Asaf Hâlet Çelebi'nin Şiiri İçin Anılar", *Yeditepe*, S 188, 1971.
Çelebi, Asaf Hâlet, "Benim Gözümlle Şiir Davası- VI: Şiirlerimde Mistisizm Temayülü", *İstanbul*, S 14, 1954, s. 25.
Ediboğlu, B. Süha, "Asaf Hâlet Çelebi", *Cumhuriyet*, 17 Ekim 1958.
Eriş, Resai, "Edebi Oluşlar", *Yeni Adam*, S 545, 1945.
Özel, İsmet, "Şiir", *Türkiye Ansiklopedisi* C 3, 1983.